

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Het Iraanse nucleaire wapen

Irans antiwesterse propaganda sluit aan bij de zelfidentificatie van Iran als verzetsstrijder in een door het Westen gedomineerde internationale gemeenschap van staten. De strijd rond het Iraanse nucleaire programma is daarbij een belangrijk wapen, waarmee Iran binnen en buiten de regio steeds meer aan invloed wint.

door *Maaike Warnaar*

De auteur is onderzoeker en docent buitenlandse politiek in het Midden-Oosten aan de Universiteit van Amsterdam. Zij is bezig met een proefschrift over de rol van ideologie op de buitenlandpolitiek van Iran.

WANNEER EEN ISLAMITISCHE STAAT met een semidictatoriaal bewind dat hatelijke retoriek aan het adres van Israël uit, bezig is met het verrijken van uranium, dan gaan er alarmbellen rinkelen. Als onderhandelingen stuklopen en de bestaande internationale protocollen ineffectief blijken in het scheppen van duidelijkheid over de aard van het atoomprogramma, dan lijkt het vanzelfsprekend dat de Veiligheidsraad van de VN sancties instelt om bevrozing van de uraniumverrijking af te dwingen. Toch schiet deze internationale politiek zijn doel voorbij.

Ondanks alle internationale druk blijft Iran onwrikbaar. Bewijs, menen sommigen, dat het vasthoudt aan radicale ideologische principes en daarom niet voor rede vatbaar is.¹ Maar kan men van een revolutionair, islamitisch land anders verwachten? Toch dient de Iraanse recalcitrantie wel degelijk rationele doelen in binnen- en buitenland. Verzet tegen het Westen draagt zowel in Iran als daarbuiten bij aan het groeiende imago van het land als tegenwicht tegen de tanende macht van de Verenigde Staten. Door de VN ingestelde sancties bevestigen dit beeld en versterken slechts de vastberadenheid van Iraanse leiders om geen duimbreed toe te geven en zijn daarmee contraproductief.

Verschillende deskundigen in en buiten Iran benadrukken dat het Iraanse beleid niet gemotiveerd wordt door ideologie, maar door rationele

overwegingen. Zo blijken de relaties tussen de vs en Iran in werkelijkheid niet zo slecht zijn als beide landen doen voorkomen.² Ook tussen Iran en Israël blijkt de vijandigheid vooral geopolitiek, en niet ideologisch van aard.³ Toch is het te makkelijk om de uitspraken van het Iraanse leiderschap over het ‘stinkende lijk’ Israël⁴ of de ‘arrogante’ Verenigde Staten af te doen als loze woorden. Hoewel er in werkelijkheid mogelijkheden zijn tot samenwerking tussen Iran en het Westen (die ten dele ook worden benut⁵), hebben beide kampen er belang bij elkaar af te schilderen als aartsvijand. Irans antiwesterse propaganda sluit aan bij de zelfidentificatie van Iran als verzetsstrijder in een door het Westen gedomineerde internationale gemeenschap van staten. Dit zelfbeeld dient strategische doelen in binnen- en buitenland.

DE STRIJD OM KHOMEINI'S MANTEL

In Iran is sinds 1979 een voortdurende machtsstrijd gaande, waarvan de basis ligt in het karakter van de Iraanse Revolutie. Hoewel de revolutie resulteerde in een Islamitische Republiek, was het geen islamitische revolutie pur sang. De omverwerping van de sjah was het resultaat van de inspanningen van een coalitie van oppositiegroepen. Zij verzetten zich niet alleen tegen de despoot, maar ook tegen de westerse grootmachten die zijn bewind hadden gesteund. De pluriformiteit van de revolutionairen van 1978-1979 vormt de achtergrond voor de politieke dynamiek binnen het huidige Iraanse regime. Middels het coöpteren, intimideren en uitschakelen van andersdenkenden heeft Khomeini de Iraanse natie samengebracht onder één noemer: de Islamitische Republiek Iran.⁶ Echter, de invulling van het begrip Islamitische Republiek is sindsdien een bron van onenigheid geweest. Er bestaan met name verschillen van mening over de verhouding tussen enerzijds pragmatische overwegingen, culturele vrijheden en democratie, en anderzijds de rol van islam en islamitische wetgeving. In de grondwet vastgelegde politieke structuren, waarbinnen democratische en theocratische instituties middels een web van besluitvormingsprocessen aan elkaar verbonden zijn, werken deze meningsverschillen in de hand.⁷ Theocratische instituties hebben echter het laatste woord in de besluitvormingsprocessen en hebben een veelvoud aan democratische initiatieven kunnen tegenhouden.

De meeste studies naar de Iraanse politieke elite⁸ delen het Iraanse politieke spectrum in twee groepen in: rechtsconservatieven en hervormingsgezinden. Met de uitverkiezing van ayatollah Ali Khamenei als opvolger van ayatollah Khomeini heeft de rechtsconservatieve groep sinds 1989 de overhand in de theocratische instituties. Sinds een deel van deze

factie met de verkiezing van president Mahmoud Ahmadinejad in 2005 een populistisch-autoritaire wending nam, zijn ook de democratische instituties in rechtsconservatieve handen. De machtsstrijd tussen hervormingsgezinden en rechtsconservatieven die van 1997 tot 2005 de interne politiek kenmerkte,⁹ heeft zich na de frauduleuze herverkiezing van Ahmadinejad in 2009 verplaatst naar de straten en pleinen van de grote steden van Iran. Binnen de politiek zijn de hervormingsgezinden gemarginaliseerd, maar als leiders van de populaire Groene Beweging vormen zij een blijvende bedreiging voor het regime.

Middels harde repressie en intimidatie is het regime in staat geweest de Groene Beweging te onderdrukken. Bij de herdenking van verkiezingen één jaar na dato, op 12 juni 2010, bleven de meeste demonstranten dan ook thuis. Naast repressie wordt ook negatieve propaganda ingezet in de strijd tegen de oppositiebeweging. De rechtsconservatieven schilderen de Groene Beweging af als door het Westen misleide oproerlingen die een gevaar vormen voor zichzelf en voor de natie. De oplossing voor Iran ligt in een terugkeer naar de islamitische waarden van de revolutie: het leiden van een vroom en eenvoudig leven, een ongekend werkethos, een centrale rol voor de vrouw in het gezin, een standvastig geloof in de goede zaak en de bereidheid om hiervoor te vechten.¹⁰ Het is dit ethos die de (deels vrijwillige) veiligheidstroepen motiveert

De strijd om de mantel van Khomeini is nog niet beslecht

het gevaar van de Groene Beweging tegen te gaan. De rechtsconservatieven hebben echter niet het alleenrecht op de nalatenschap van Khomeini. Ook de Groene Beweging claimt terug te gaan naar waar

het in 1979 werkelijk om te doen was: een Iran vrij van politieke repressie. De noodzaak voor het regime om de Groene Beweging met alle mogelijke middelen te bevechten, laat zien dat de strijd om de mantel van Khomeini nog niet is beslecht.

VERZET TEGEN DE 'PESTKOPPEN'

Het wereldbeeld van de Iraanse rechtspopulisten grijpt op eenzelfde wijze terug op de idealen van de Revolutie. Hier wordt de nadruk gelegd op de strijd voor de afhankelijkheid van Iran van bijvoorbeeld de Verenigde Staten, de grootste bondgenoot van de laatste sjah. Iran kent een lange geschiedenis van westerse inmenging, met de CIA-coup van 1953 tegen de democratisch gekozen leider Mosaddeq als dieptepunt.¹¹ In de toespraken van Ahmadinejad¹² is de strijd tegen onderdrukkers en het opkomen

voor de onderdrukten een terugkerend thema. De rode draad is de dichotomie tussen het dominerende Westen en de landen die onder westerse onderdrukking gebukt gaan. Iran is zelf zo'n gemarginaliseerd land: zijn positie in de wereld wordt voortdurend ondermijnd door de 'hegemoniale mogendheden'. Deze 'pestkoppen' halen volgens Ahmadinejad alles uit de kast om Irans ontwikkeling en invloed te beperken.

Het wereldbeeld van Iraanse leiders sluit niet alleen aan bij de zelfidentificatie van Iran sinds de revolutie, maar vindt ook steeds meer regionale en internationale weerklank. Hoewel Iran in het Midden-Oosten alleen Syrië tot zijn bondgenoten kan rekenen, heeft Iran zijn eigen invloed zien groeien door het wegvallen van twee van zijn grootste vijanden: de Taliban in Afghanistan en Saddam Hoessein in Irak. Daarnaast steunt Iran Hezbollah en Hamas, met wie het de gemeenschappelijke vijand Israël deelt. De laatste jaren is er bovendien een nieuwe trend zichtbaar: een veranderende rol voor Turkije in de regio. De verbeterde relaties tussen Turkije enerzijds en Syrië, Hamas en Iran anderzijds wijzen op een heroriëntatie van Turkije van West naar Oost. Turkije probeert de rol aan te nemen van bemiddelaar tussen het Westen en landen zoals Iran. Tegelijkertijd schroomt Turkije

niet zich kritisch uit te laten over de acties van Israël tegen de Palestijnse bevolking.

Ook op het wereldtoneel laten opkomende machten van zich horen: India, Indonesië, Brazilië en Argentinië bijvoorbeeld. In deze landen vindt Iran gelijkgestemden

De nucleaire kwestie zet het beeld van pestende hegemoniale machten die Iran willen ondermijnen kracht bij

in het verzet tegen westerse overheersing, die onder meer zichtbaar is in de structuur van de besluitvormingsprocessen in de Verenigde Naties. Nu de invloed van de Verenigde Staten en Europa afneemt, zijn deze machtsverhoudingen niet langer houdbaar, menen de opkomende staten. Ze zien Iran, met zijn onafhankelijke koers en zijn eigen nucleaire programma, als breekijzer om eigen wensen te realiseren.¹³

EEN WAPEN IN DE STRIJD

De nucleaire kwestie zet het beeld van pestende hegemoniale machten die Iran willen ondermijnen kracht bij. De feiten spreken in Irans voordeel: binnen het non-proliferatieverdrag heeft Iran recht op het verrijken van uranium voor vreedzame doeleinden, zij het onder toezicht van de IAEA, de nucleaire waakhond van de VN. Hoewel de samenwerking tussen de IAEA en Iran niet altijd vlekkeloos verliep, heeft de IAEA op verschillende momen-

ten aangegeven dat er geen reden is om Iran te verdenken van het hebben van een clandestien nucleair wapenprogramma. Iraanse leiders leggen de nadruk op deze naleving en blijven hameren op het vreedzame karakter van hun nucleaire programma. Daarnaast vragen zij zich af waarom het Westen zich zo druk maakt over de nucleaire ontwikkeling van Iran, terwijl Israël er werkelijk een geheim nucleair wapenprogramma op na houdt. Duidelijk mag zijn dat het Westen hier met twee maten meet.

Het idee dat het Westen er slechts op uit is om Iran dwars te zitten wordt ondersteund door de manier waarop Ahmadinejad de problematiek van de nucleaire kwestie presenteert. Wanneer hij spreekt over Irans nucleaire programma, dan spreekt hij tegelijkertijd over Irans recht om zich technologisch en wetenschappelijk te ontwikkelen. Als voorbeeld noemt hij onder meer dat Iraanse studenten niet meer toegelaten worden op sommige technische opleidingen in het Westen. Bewijs, meent Ahmadinejad, van waar het hier in werkelijkheid om te doen is: het Westen probeert de ontwikkeling van Iran tegen te houden, want alleen op die manier kan het Westen Iran blijvend van hen afhankelijk maken.

Ahmadinejad probeert met deze uitleg aansluiting te vinden bij een binnenlands publiek. Door over het nucleaire programma te praten in termen als 'Irans vanzelfsprekend recht' en 'een belangrijke stap in de technologische vooruitgang van de natie', appelleert hij aan binnenlandse nationalistische sentimenten. Voor zover hij hierin slaagt, heeft dit weinig te maken met de wens van de Iraanse bevolking van een nucleair programma. Waarschijnlijk zouden de meeste Iraniërs het programma willen opgeven, als dit een verbetering van relaties met het Westen betekende. Daarbij kost het programma veel geld, maar levert het niets op als het gaat om werkgelegenheid of handelsbetrekkingen.¹⁴ Ook al loopt het Iraanse volk niet warm voor nucleaire energie, toch draagt Ahmadinejads vasthoudendheid aan het nucleaire programma bij aan zijn status als vertegenwoordiger van de rechten van Iran. Dat heeft alles te maken met de internationale successen die hij voor Iran boekt.

Iran heeft de vs en Europa laten zien dat het geen westerse steun nodig heeft. Iran heeft inmiddels partners gevonden om hun nucleaire ontwikkeling door te kunnen zetten. Deze partners zijn wél bereid te geloven dat er sprake is van een vreedzaam nucleair programma, al was het alleen maar om daarmee de eigen invloed te vergroten. De overeenkomst die Iran in mei van dit jaar met Turkije en Brazilië sloot is daarvan het resultaat. Deze nucleaire uitwisselingsovereenkomst zou verdere sancties op Iran onnodig moeten maken. Toch zijn er in juni opnieuw sancties ingesteld door de VN-Veiligheidsraad, zij het in afgezwakte vorm vanwege Chinese druk. De instelling van deze sancties werd niet goed ontvangen door Turkije

en Brazilië, die hun eigen inzet gepasseerd zagen worden. ‘Het verdrag heeft noch de politieke erkenning gekregen die het verdient, noch de tijd gekregen om vrucht dragen. [...] Dit geeft een verkeerd signaal af aan wat een constructieve dialoog had kunnen worden’, sprak de Braziliaanse vn-ambassadeur Maria Viotte na afloop van de stemming.¹⁵

De vs weet in zijn verzet tegen een nucleair Iran gebruik te maken van bestaande machtsstructuren, maar Iran wint de sympathie van staten die zich in een gelijksoortige positie bevinden. Zo ook tijdens de herzieningsconferentie voor het non-proliferatieverdrag die begin mei in New York werd gehouden. Daar werd unaniem de slotverklaring onderschreven dat er over twee jaar een conferentie wordt gehouden om alle nucleaire wapens uit het Midden-Oosten te weren. Ahmadinejad, die de conferentie toesprak, sprak zich nadrukkelijk uit voor een atoomwapenvrije wereld. Hij benadrukte dat het hebben van nucleaire wapens niet iets is om trots op te

zijn: het is ‘walgelijk en schandelijk’.¹⁶ De vs stemde met de slotverklaring in, hoewel het land betreurde dat de tekst wel kritiek op Israël uit, maar Iran zelfs niet noemt.¹⁷

In nucleaire ontwikkeling heeft Ahmadinejad wel degelijk een wapen gevonden: een wapen in de

Voor steeds meer staten is Ahmadinejad een aanvoerder in de strijd tegen westerse dominantie

propagandaoorlog tegen het Westen. Zowel in binnen- als in buitenland boekt Ahmadinejad hiermee succes. Hoewel het nucleaire debat in Iran niet erg leeft, past Irans vasthoudendheid aan zijn recht op nucleaire ontwikkeling binnen het beeld dat Ahmadinejad van zichzelf neerzet als de voorvechter voor Iraanse wetenschappelijke en technologische vooruitgang. Internationaal gezien boekt Ahmadinejad wellicht het meeste succes met juist zijn onverzettelijke houding. Voor steeds meer staten is hij niet de onredelijke dictator die nucleaire wapens wil bemachtigen, maar een aanvoerder in de strijd tegen westerse dominantie en een pleitbezorger voor een atoomwapenvrije wereld. Het resultaat voor Iran is dat het zijn status en invloed in de regio en daarbuiten ziet groeien. Voor een land als Iran, dat zich drie decennia lang geïsoleerd heeft geweten, lijkt dat geen onredelijke wens.

Noten

1 Zie bijvoorbeeld Mehdi Khalaji, *Apocalyptic politics. On the rationality of Iranian policy*. Washington, D.C.: Washington Institute for Near East Policy,

2008. Zie <http://www.washingtoninstitute.org/pubPDFs/PolicyFocus79Final.pdf>.

2 Professor Ashgari van het Graduate Centre for International Studies van de Universiteit van Teheran stelde tijdens

- het bezoek van een groep Nederlandse studenten aan zijn universiteit de vraag waarom er zoveel geschreven wordt over de ingewikkelde relaties tussen Iran en de vs, terwijl men niemand hoort over de onderhandelingen die zij elk jaar voeren in Den Haag.
- 3 Zie bijvoorbeeld Trita Parsi, *Treacherous alliance. The secret dealings of Iran, Israel and the United States*. New Haven, CT: Yale University Press, 2006.
 - 4 'Ahmadinejad: Israël is a "stinking corpse" doomed to disappear.' Haaretz, 14 juni 2010. <http://www.haaretz.com/news/ahmadinejad-Israel-is-a-stinking-corpse-doomed-to-disappear-1.245463>. Geraadpleegd op 14 juni 2010.
 - 5 De samenwerking van de vs met Iran in Afghanistan en Irak is relevant in dit verband. Zie ook noot 2 en 3.
 - 6 Zie bijvoorbeeld Vanessa Martin, *Creating an Islamic state. Khomeini and the making of a new Iran* (tweede editie). Londen: I.B. Tauris, 2003.
 - 7 Zie voor een studie van machtsrelaties in Iran bijvoorbeeld Eva Rakel, *Power, Islam, and political elite in Iran. A study on the Iranian political elite from Khomeini to Ahmadinejad*. Leiden: Brill, 2009; Wilfried Buchta, *Who rules Iran? The structure of power in the Islamic Republic*. Washington, D.C.: Washington Institute for Near East Policy, 2000; Mehdi Moslem, *Factional politics in post-Khomeini Iran*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2002.
 - 8 Ibidem.
 - 9 Zie bijvoorbeeld Ali M. Ansari, 'Continuous regime change from within', *The Washington Quarterly* 26 (2003), nr. 4, pp. 53-67.
 - 10 Zie voor een uiteenzetting van de ideologie van Ahmadinejad bijvoorbeeld Anoushiravan Ehteshami en Mahjoob Zweiri, *Iran and the rise of its neo-conservatives. The politics of Tehran's silent revolution*. Londen: I.B. Tauris, 2007; Ali Ansari, *Iran under Ahmadinejad. The politics of confrontation*. Abingdon: Routledge, 2007; International Crisis Group (ICG), 'Iran: Ahmadi-Nejad's tumultuous presidency', Middle East Briefing No. 21, 6 februari 2007. <http://www.unhcr.org/refworld/docid/45f0325c2.html>. Geraadpleegd op 18 juni 2010.
 - 11 Voor interessante nieuwe inzichten in deze geschiedenis, raadpleeg Darioush Bayandor, *Iran and the CIA. The fall of Mosaddeq revisited*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
 - 12 Voor de toespraken van Ahmadinejad in het Engels zie www.president.ir/en.
 - 13 Thomas Erdbrink, 'Pariastaat Iran doet er weer toe', *NRC Handelsblad*, 9 juni 2010.
 - 14 Karim Sadjadpour, 'How relevant is the Iranian street?', *The Washington Quarterly* 30 (2007), nr. 1, pp. 151-162.
 - 15 'Inside Story – Iran sanctions', AlJazeeraEnglish, 11 juni 2010. <http://www.youtube.com/user/AlJazeeraEnglish#p/search/o/sbF2F4oIYjE>. Geraadpleegd op 14 juni 2010.
 - 16 'Iranian president rails against West at NPT Conference.' Voice of America, 3 mei 2010. <http://www1.voanews.com/english/news/middle-east/Ahmedinejad-Clinton-to-Speak-at-UN-Nuclear-Conference-92653989.html>. Geraadpleegd op 14 juni 2010.
 - 17 'VN-conferentie over nucleaire vrij Midden-Oosten', *NRC Handelsblad*, 29 mei 2010. www.nrc.nl/buitenland/article2553702.ece/vn-conferentie_over_nucleaire_vrij_Midden-Oosten. Geraadpleegd op 14 juni 2010.